

"Kıskançlık", Çocuk Kıskançlığı ve Eğitim

Cavit BİNBAŞIOĞLU*

"Kıskançlık", psikolojide "Duygular" arasında incelenir. Bilindiği üzere, duygular, duyu organlarına bağlı ve onlarla ilişkili olarak, belirli nesne, olay ya da kişilerin, bireyin iç dünyasında uyandırdığı izlenimlerdir. Genel karakteri, **hoşlanma** ya da **acı duygusu** olup bunların çeşitli derecelerini içerir. Bunların da birbirleriyle karışan değişik şekilleri vardır. Kıskançlık, bu karmaşık duygular arasında yer alır. "Başkalarını hariç bırakarak, sırf kendisi için bir şey elde etmek hususunda bireyin duyduğu bir haz ile ilgili karmaşık bir istek" olarak tanımlanabilir. Bu istek, herkesçe kabul edilen "yarışma" isteğinden ayrı bir şeydir. Kıskançlık çocuklukta görülebildiği gibi, yetişkinlikte de mal ve mülk, şeref ve iktidar sahibi olmakta ve özellikle de cinsel aşk alanlarında görülür.

"Kıskançlık", Pedagoji Sözlüğü'nde de şu şekilde tanımlanmıştır: "Başkalarının yararlandıkları maddi (servet, gelir...) ya da manevi (doğal yetenekler, başarılar...) avantajlardan yoksun olmanın verdiği, **öç alma** duygusuyla karışık **elem**" (Foulquie, Paul; Pedagoji Sözlüğü, 1994, s. 274) Buna göre, kıskançlık, öfkenin özel bir şekli olarak algılanabilir.

"Kıskançlık" olgusunun tam oluştuğu durumlarda, öfkenin yanında, bir parça da "sevgi" ögesi vardır. Buradaki sevgi, karşılıklı bir sevgi ister. Bunun olmadığı, yani sevilen kimse, seven kimseye sevgi göstermede kayıtsız kalırsa, o zaman, "kıskançlık" duygusu ortaya çıkar. Bu duygu hayvanlarda bile görülür. Kıskanç bir kimsenin gözlemleri keskin, yorumları da çok kez yanlıştır. Shande'ye göre, "kıskançlık, sevginin bencillik yönüdür" (Almanca Sözlük: Brokhaus'tan)

Pedagojik tanımdan da anlaşılması olacağı üzere, kıskançlık, başkasının sahip olduğu maddi ve manevi bir nesneye sahip olmanın verdiği bir **eziklik** ya da **öfkenin** bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kıskançlığın temelinde, bir istek ve bu isteğe kavuşamamanın verdiği yoksunluk ya da doyumсуuzluk vardır. Bunun da temelinde, kendisini, endişe, kaygı ve sıkıntı ile

belli eden "anksiyete" vardır (Faulqui, P; a.g.e., s. 27).

Kıskançlığın değişik şekilleri arasında sevgi ya da aşk kıskançlığı vardır. Bunların her ikisi de, bir kimsenin sevgisini kendi tekeline alma davranışdır. Bu anlamdaki kıskançlık, erinlik çağında ve bunu izleyen yıllarda görülür. Bundan önce, anne ve baba sevgisini paylaşmayan çocuklarda da buna benzer davranışlar görülebilir.

Küçük çocukta kıskançlık, sevgi kıskançlığı şeklinde görülebileceği gibi, kardeş kıskançlığı şeklinde de görülebilir. Ailede kıskançlık, önce bir küçük kardeşin doğumu ile ortaya çıkar. Bu nedenle, eğitimde kıskançlık, bir kusur olarak değil, normal bir olgu olarak kabul edilir. Bunun için, bu gibi durumlarda, olguya anlayışla yaklaşmak gerekir. Daha sonraları, anne ve babanın konuya yaklaşımları sonucu, bu duygu, daha çok şiddetlenebilir. Örneğin, çocuğun başka çocuklarla ya da kardeşleri ile mukayese edilmesi, bu duyguyu daha fazla artırabilir.

Bu durumda psikolog A.T. Jersild, çocuklarda başka görünüşler yanında şu özelliklerin de bulunduğunu görmüştür: Kıskanç çocuklarda alışılmadık bazı şefkat ya da göze girme girişimleri, yalan söylemek, gevezelik etmek eğilimleri ve rekabet esprisinin değişik şekilleri görülmeye başlar. (...) Kıskanç bir çocuğun repertuarı, bir sorunu çözmek için çeşitli teknikleri deneyen, ne yapacağını şaşırılmış bir kişinin repertuarına benziyor olsa gerekir." (Foulquie, P.; a.g.e., s. 275).

Böylece kıskançlık, belirli şekilleri olmayan karmaşık bir duygudur. Bu nedenle, bu duyguyu gereği gibi kavramak, biraz zor olacaktır.

Kıskançlık, okul çağındaki çocuklarda da görülür. Bunlar, daha çok başarıya yönelik kıskançlıklardır. Bu gibi çocuklar, kendi oyuncaklarını ve kitaplarını, yararlanılmak üzere başkalarına vermek istemezler. Bundan dolayı, kıskançlığa, başkalarına iyilikte bulunma duygusunun bir zıddı olarak da bakılabilir. İyiliksever bir kimse, karşılıksız olarak, başkalarının da iyiliğini ister

Çocuk kıskançlıkları, önlem alınmayacak olursa, çocukları, iki yüzlülüğe, iftiraya ve hatta kavga ve dövüşe eğilimli olmaya kadar götürebilir.

Kıskançlığın Kaynağı

Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kıskançlık, her canlıda bulunması doğal olan biyolojik gereksinimlerin birer sonucu olarak ortaya çıkan psikolojik bir işlev gibidir. Bu nedenle, kıskançlığın kaynağını, canlının biyolojik oluşumuna kadar götürebiliriz. Bilindiği üzere, her canlı, dünyaya geldiği zaman iki işlev için yaşar ve didirir. Biri, kendini yaşatma; diğeri de neslini devam ettirme. Bu durumda kıskançlık, kendini yaşatma, -bazılarına göre de kendini devam ettirme- işlevinin bir gereği olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan kıskançlık, bir (ego=ben) sorunudur. İstidat halinde doğuştadır. Bunu, eğitim azaltabilir ya da artırabilir.

Bununla birlikte, eğitim ya da yaşam koşullarının ve bu arada sonradan olan bedensel ya da zihinsel bozuklukların sonucu olarak ortaya çıkan kıskançlıklar da vardır. Bunlar, genellikle, ruh hastalığı şeklinde oraya çıkar. Histeri, paranoya vb. hastalıklarda kıskançlığın bir hastalık şeklinde görünüşü, genellikle, 20 yaşlarından sonradır. Bunlar, tıbbi bir konu olarak ruh hastalıklarında incelenir. Diğerleri ise yaşam boyu sürer gibidir. Bunlar da birer eğitim konusudur. Oligofren olan çocuklarda zekâ gelişimi geri kaldığından, egoizm (bencillik) kişiye egemen olur. Bunlar da kıskançlık belirtisi gösterirler. "Histeri ve psikopatlar da ise, zekâ, normal bir gelişim gösterdiği halde, yüksek duygular (karakter) bakımından geri kalırlar. Bunlar da kıskançtırlar." Kıskanç doğan çocuk, kıskanç kalan (oligofren, histerik, psikopat) ve kıskanç olanın (paranoya) yaptığı cürüm, bireye göre özellik gösterir." (Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın bu konudaki bir soruya verdiği 3.4.1946 tarihli cevaptan)

Eski söylencelerde de kıskançlığın izlerine rastlanmaktadır. Eski Hintlilerde bir çocuk, bir gün, bir kristal parçası üzerinde kendini görünce hayretle annesine bağıarak: "İkinci bir Rama geldi. Onu muhafaza et! Kendisiyle oynayabileyim!" dedi. Fakat, o, aynı aynada annesinin de şeklini görünce, onu kıskandı ve "Niçin beni bıraktın da ikinci Rama'ya gittin?" dedi ve anasının eteğini çekerek, onu oradan ayırmaya başladı. (Kanad, Halil Fikret; Terbiye ve Tedris

Tarihi, 1930, s. 49)

Kıskançın Davranışı

Kıskanç bir kimsenin davranışı, "kendi dünyası içinde bir kuşku mücadelesi, etrafındakilere karşı bir güvensizlik ve yalnızlık, daha ilerisinde de, kıskandığına karşı bir zulüm şelkinde sonuçlanır." (Prof. Dr. Gökay'ın yukarıda söz konusu olan mektubundan) Çocuk kıskançlığı ise, annenin tek varlığı olması isteğinin bir sonucudur.

Kıskançlıkla İlgili Terimler

Eğitimde kıskançlıkla ilgili birkaç terim daha kullanılmaktadır. Bunlar, imrenme, yarışma vb. dir. Bazı sözcükler de bunlarla eş anlama gelmektedir. **İmrenme** yerine "gıpta", kıskançlık yerine "haset" gibi. "İmrenme", başkasının sahip olduğu bir şeyi, kendisi için de istemek, ama o şeye başkasının da sahip olmasına üzülme demektir. Bunun için bu, bir kıskançlık değil, başkaları gibi olma isteğinin bir belirtisidir. Bu bakımdan, eğitimsel nitelikte bir değer taşır. Bir kısım eğitimciler de bunu, "kin"e kapı açan bir davranış olarak görür. (Fuolquie, I.; a.g.e., s. 190).

"**Yarışma**" ise, yarışmacılarla başa baş olmak ya da onları geçmek, okulda başarılı olmak, sporda iyi performans göstermek vb. gibi konularda çaba harcamaya kişiyi sevkeden doğal bir eğilim"dir. (A.g.e.s, 415). Yarışma, kişiyi, iradi olarak içten bir duygu içinde başarı göstermeye yöneltir. "**Kıskançlık**" ise, ruhun, kerdi dışındaki iyi bir şeyi (meziyeti) zorla kabul etmesi gibidir (A.g.e., s. 415). J.J. Rousseau, ikisi arasındaki ilişkiyi şu biçimde belirtmiştir: "Yarışma, bizi, daima başkalarının düzeyine çıkmaya; kıskançlık ise, başkalarını kendi düzeyimize indirmeye zorlar." (A.g.e., s. 415) Buna karşın, J.J. Rousseau, "Ne gariptir ki, çocukların yetiştirilmesine karışılmasına başladığından beri, onları yönetmek hususunda, yarışma, kıskançlık, boş gurur, aç gözlülük ve aşağılayıcı korkudan, yani en tehlikeli, en çabuk mayalanan, ruhu en çok bozan ne kadar tutku varsa, hepsini seferber etmekten başka bir araç düşünülmemiştir." demekten de kendini alamamıştır. (A.g.e., 415). Bu sözleriyle o, yarışma ile kıskançlığı aynı kefeye koymuştur.

Bugünkü durum biraz daha farklıdır. Bugün, çocuğun başkaları ile yarışması yerine, kendi kendine yarışması görüşü benimsenmektedir.

Kıskançlığa Yol Açan Olumsuz Davranışlar

Kıskançlığın oluşmasına yol açan etkinliklerden biri, çocuğun davranışlarını bir başkasının davranışları ile karşılaştırmaktır. Örneğin, "Ali, yemeklerini ne güzel yiyor." dediğimiz zaman, yaptığımız iş, çocuğu, bir başka çocuk ile karşılaştırmaktır. Bunun anlamı, "Sen onun gibi değilsin", yahut, "O, senden daha değerli" demektir. Bu bir "aleyhte kıyaslama"dır. Bunun için böyle bir söz, çocuk üzerinde olumlu bir etkiden çok, olumsuz bir etki yapabilir. Çocuk, örnek gösterilen kimseye karşı olumsuz bir tutum ve davranış geliştirebilir. Böyle bir durumda da çocuk, kendini, başkalarından küçük ya da yetersiz hissedebilir. Bu da çocukta "aşağılık duygusu" adı verilen bir duygunun gelişmesine yol açabilir. Bunda da çocuk, "kendine olan güven"i kaybeder. Bu da "kıskançlık" duygusunun, hatta daha öte duygular olan **kin, garez ve düşmanlık** duygularının ortaya çıkmasına ortam hazırlar. (Enç, Mitat; Ruh Sağlığı Bilgisi, 1974, s. 271)

Kıskançlığın Yaşla İlişkisi ve Belirtileri

Kıskançlığa yol açan ilk davranışlar, ailede ilk olarak çocuğa yeni bir kardeş geldiği zaman ortaya çıkar. Bu da ilk kez iki yaş civarında görülür. Çünkü, gerçek anlamda, ilk duygusal tepkiler iki yaş civarında başlar. Aile içindeki bu duygusal tepkiler, beş yaşından sonra aile dışı kişilere karşı da görülür. Çocuk, sevdiklerine eşya ve oyuncaklarını verir. Ona doğru atılır, koşar. Sevdiği bir şeye başka bir çocuk yaklaşırsa, ona karşı antipati duyar. Bu da bir kıskançlık belirtisidir.

Çocukların birbirine karşı olan davranışları, erinlik çağında çok değişir. Çabuk kavga etmeye başlarlar. Birbirlerine düşman kesilecek kadar duyarlı bir hale gelebilirler. Bu duyarlılık da "kıskançlık"a yol açar. (Peters, V.; Ergenlik ve Delikanlılık Çağı, 1944, s.9)

Küçük kardeşlere karşı kıskançlık, genellikle, saldırganlık biçiminde ortaya çıkmaktadır: Isırma, burun deliklerini sıkıştırma, üzerinden örtüsünü çekme, uyurken gürültü yapıp uyandırma vb. Çocuk, kıskançlığını dolaylı yollardan da ifade edebilir: Küçük çocuğun hareketlerini taklit etmek, gece yatağını ıslatmak gibi. Yemek yeme güçlüklerinin ortaya çıkmasında bunun da etkisi olabilir. Bütün bunlar, psikolojik açıdan, kaybettiğini sandığı sevgiyi yeniden bulabilme çabaları olarak değerlendirilmektedir (Jersild, A.T.; Çocuk Psikolojisi, 1979, s. 436).

Kişiliğin önemli bir parçası olan kıskançlık belirtileri, herkeste değişik şekillerde de ortaya çıkar. Kimisi yarışmacı olur, kimisi de herkesten uzak durur. Kimisi aşırı derecede cömert davranır. Kimisi de aç gözlü olur (Ginott, Haim G, Siz ve Çocuğunuz, 1980, s. 107).

Çocuklar büyüdükçe kıskançlık derecesi azalır. İlgi, daha sonraları, aile içi çevreden aile dışı çevreye geçer. Küçük çocuklarda görülen kıskançlık ile büyüklerde görülen kıskançlık arasında bir ilgi bulunup bulunmadığı bilimsel olarak ortaya konamamıştır. Fakat, kıskançlığın, yıllar geçtikçe, değişik şekillerde devam etmekte olması, kişiliğin bir parçasını oluşturması ve nihayet yetişkinlikte de görülmesi, ikisi arasında bir ilişki bulunma olasılığını artırmaktadır.

Kıskançlığa Karşı Alınabilecek Bazı Önlemler

Çocuğun, yeni bir kardeş gelmesiyle, normal olarak, anne ve babasının sevgisinin azalacağını hissetmesinin verdiği sıkıntıyı artıracak nitelikte söz ve davranışta bulunulmamasıdır. Şöyle bir söz söyleyenler vardır : "Senin pabucun dama atıldı." "Bunu işiten çocukta, açıkça görülmeyen nitelikte kıskançlık duyguları uyanabilir. Çocuk, çağırıldığı zaman yanımıza gelmeyince, "Ben de senin kardeşini severim." demek de aynı sonucu doğurur (Enç, Mitat; a.g.e., s. 271).

Bunun için, çocuklarla olan ilişkilerimizde kardeş kıskançlığına yol açabilecek her türlü davranıştan kaçınmamız gerekir. Çocuğun, başkaları ile bir şeyi paylaşabilmesine, kardeş sevgisi taşımasına, bunun önemini ve değerini bilmesine yardım edici söz ve davranışlarda bulunmalıyız. Çocuğa, daima bunlar telkin edilmelidir. Bunun da eğitimi, daha kardeş doğmadan önce başlamalıdır. Çocuk doğduktan sonra, kardeşin bakım işlerini abla ya da ağabey olarak katılmasına önem verilmeli ve bu işler bizzat yaptırılmalıdır. Bunlar yapılırsa, "kıskançlık" duygusu en aza indirilebilir; bunun yerine "sevgi" ve "şefkat" duyguları geçer.

Gerek ailede ve gerek okulda eğitici durumda olanlar, çocukları zekâ, güzellik, yetenek vb. özellikler bakımından bir ayırım yapmamalıdır. Öğretmen, özellikle sınıfta, bazı öğrencileri övücü bir davranış içine girmemelidir. Ödüllendirme ve cezalandırmada hakseverliği elden bırakmamalıdır. Çocukların, özellikle de ergenlerin en duyarlı oldukları konulardan

biri budur. Bütün çocuklara söz ve davranışlarımızla, okutacağımız eserlerle daima iyilik yapma duyguları aşılmalıdır. Kıskançlık duygusu, ailede, okulda ve toplumda birlik ve beraberliği bozar, huzursuzluklara yol açar. Alkolizm ve kokain alışkanlığından çocuk ve gençleri korumak gerekir. Bu yolla, kıskançlığın bir hastalık şeklinde ortaya çıkması engel olmuş oluruz.

Bununla birlikte, çeşitli etkilerle kıskançlığı bir tutku halinde olanlara, kendilerini ortaya koymalarına (kendilerini ifade etmelerine) yardım edecek nitelikte iş ve meşguliyetler verilmeli ve bunlar, bol bol konuşturulmalıdır. Bunlar yapılmazsa, çocuk, bununla ilgili sorunlarını rüyalarında birer kâbus (karabasan) şeklinde ortaya kor. Yataklarını ıslatan, hatta astım nöbeti geçiren çocuklar arasında kıskanç çocuklar da vardır. Bunların bazıları da etrafın-

dakileri kırar geçirir; kendi tırnaklarını yer ve saçlarını yolar. (Ginott, Haim. G., Siz ve Çocuğunuz, 1980, s. 106).

Küçük çocuklara, kıskançlık halinde, öfkelerini boşaltacak büyücek bir bebek verilebilir. "Kızdığım zaman, gel, bana söyle!" denebilir. Bu yollarla, çocuğun kıskançlığına dayanan öfkesi ortadan kaldırılabılır.

Kıskançlık konusu, edebiyatın en çok işlediği konulardan biridir. Bunlara bakılırsa, kıskançlık, doğumdan ölüme kadar insanla birlikte yaşar: Çeşitli şekil ve derecelerde. Buna tamamen engel olunamasa bile, eğitim yoluyla olumsuz etkilerinden bir derece kurtulunabilir. Bu konuda pek çok sayıda özlü söz ve atasözü vardır: Molier, "Kıskanç elbette ölecektir, kıskançlık asla!" der. Bir Türk atasözü de "Kıskançlık, kemiklerin çürümesidir." der.